

УДК 929:94(477)"16/17"

С. А. Токарев

Козацько-старшинська родина Кониських у суспільно-політичному житті Української козацької держави

У статті розглядається діяльність представників ніжинської козацько-старшинської родини Кониських протягом другої половини XVII–XVIII ст. Проаналізовано її походження, персональний склад, родовід, участь у суспільно-політичному житті Гетьманщини, майнове становище і сімейно-шлюбні зв'язки.

Ключові слова: Українська козацька держава, Ніжинський полк, козацька старшина, родина Кониських.

В статье рассматривается деятельность представителей нежинской казацко-старшинской семьи Конисских на протяжении второй половины XVII–XVIII ст. Проанализированы ее происхождение, персональный состав, родословная, участие в общественно-политической жизни Гетманщины, имущественное положение и семейно-брачные связи.

Ключевые слова: Украинское казацкое государство, Нежинский полк, казацкая старшина, семья Конисских.

The activity of representatives of Nizhyn Cossack petty officers family of Konys'ky during the second half of XVII – XVIII century are studied in the article. Their origin, personal composition, genealogy, public-political activity, property position and domestically-marriage copulas are analyzed.

Key words: Ukrainian Cossack state, Nizhyn regiment, Cossack officers, family of Konys'ky.

Рід Кониських відомий в історії України насамперед завдяки активній національно-культурній і духовній діяльності його найвідоміших представників – архієпископа Георгія Кониського (1717–1795) і письменника, педагога та громадського діяча Олександра Кониського (1836–1900). На фоні цих видатних діячів дещо у затінку залишаються постаті інших представників цієї відомої родини, котрі відіграли помітну роль у суспільно-політичному житті Української козацької держави другої половини XVII–XVIII ст.

Родоначальник родини Касьян Кониський у першій половині XVII ст. проживав у м. Ніжині і володів хутором з млинами, котрі згодом стали відомі серед місцевого населення як "Касьянові млини" [25, с. 417]. Його син Ярема, відомий з джерел як "шляхетний обиватель" м. Ніжина, 10 вересня 1659 р. отримав привілей польського короля Яна-Казимира на звільнення його господарства від утримання війська

та інших податків і повинностей [7, арк. 36; 11, арк. 9; 12, арк. 165]. Протягом 1668–1672 рр. Я. Кониський посідав уряд бурмістра Ніжинського магістрату. Його старший син Леонтій у 1696 р. обіймав посаду райці Ніжинського магістрату, а в 1707–1711 рр. – ніжинського вйта [25, с. 417]. 25 квітня 1692 р. він отримав універсал гетьмана І. Мазепи на володіння маєтностями з дозволом отримувати прибутки з його власного млина у с. Малій Загорівці Прохорської сотні й оселити біля нього своїх підсусідків. 25 квітня 1709 р. гетьман І. Скоропадський своїм універсалом підтвердив ці пожалування [7, арк. 36; 11, арк. 9; 12, арк. 165].

Іван Яремович Кониський (старший) у 1688–1691 рр. посідав уряд ніжинського вйта. У 1690 р. він за дорученням гетьмана І. Мазепи здійснив опис книг на грецькій мові, які використовувалися для церковних служб у м. Ніжині. Натомість Іван Яремович Кониський (молодший) обрав духовну службу і служив священником у с. Комарівці Першої полкової Ніжинської сотні, де в 1670 р. придбав маєток.

З представників наступного покоління родини Григорій Леонтійович Кониський у 1711–1732 рр. перебував на посаді писаря Ніжинського магістрату. У 1723 р. він разом із сотником Першої полкової Ніжинської сотні І. Піроцьким і басанським сотником Переяславського полку Ф. Рудківським на підставі наказу Генеральної військової канцелярії був залучений до розслідування справи про відсторонення О. Мандрики від виконання обов'язків сотника Кобижчанської сотні Київського полку [25, с. 417–418]. У складі рангових маєтностей Г. Кониського перебувало с. Переходівка Мринської сотні [20, с. 100], де за даними ревізії Ніжинського полку 1736 р. нараховувалося 9 дворів посполитих селян [14, арк. 347]. До складу особистих володінь писаря належали придбані в А. Васютинської хутір поблизу с. Переходівки з земельними ділянками різноманітного сільськогосподарського призначення і млин на р. Смолянці. 20 лютого 1718 р. Г. Кониський отримав універсал ніжинського полковника Л. Жураковського, котрий підтверджував його право на володіння цими маєтностями і звільняв його підсусідків від виконання державних повинностей. Права Г. Кониського на володіння вказаними маєтностями були підтверджені універсалами ніжинського полковника І. Хруцова від 23 грудня 1729 р. і гетьмана Д. Апостола від 17 липня 1732 р. 11 листопада 1732 р. Д. Апостол звільнив маєток писаря від обов'язку утримання російського війська [7, арк. 36 зв.; 11, арк. 9 – 9 зв.; 12, арк. 165–165 зв.].

Натомість Йосип Іванович Кониський покозачився і протягом 1715–1719 рр. мав чин значкового товариша Ніжинського полку, а з

1720 р. – військового товариша. У 1727 р. він обійняв посаду ніжинського бурмістра. Й. Кониський був одружений на дочці чернігівського полкового судді Наталії Іоаниківні Мокрієвич [18, с. 420 19, с. 179]. Його двоюрідний брат Федір Іванович служив священиком у с. Комарівці Першої полкової Ніжинської сотні.

Матвій Григорович Кониський після навчання в Києво-Могилянській академії у 1731 р. вступив на службу канцеляристом Генеральної військової канцелярії [25, с. 418]. У 1737 р. він посів уряд сотника Івангородської сотні [13, арк. 97 зв.; 20, с. 127]. Під час перебування на цій посаді у 1744 р. він разом з іншими представниками козацької старшини Ніжинського полку брав участь в урочистій зустрічі імператриці Єлизавети Петрівни [28, с. 22], а в 1750 р. – у старшинській раді, на якій був обраний гетьман К. Розумовський [26, с. 57]. У 1758–1759 рр. сотник розслідував майнову суперечку між козаками Івангородської сотні Семеном Картаном та Іваном Оношкою з приводу володіння землею [29, арк. 16, 34]. На уряді івангородського сотника М. Кониський перебував до вересня 1759 р. [30, арк. 1]. Його першою дружиною була дочка глухівського сотника Марія Дем'янівна Туранська, а другою – дочка ніжинського полкового обозного Мотря Леонтіївна Грановська.

Федір Григорович Кониський народився у 1727 р., навчався у Києво-Могилянській академії і вступив на службу канцеляристом Генеральної військової канцелярії [18, с. 420]. 11 листопада 1765 р. при виході у відставку він отримав чин полкового хорунжого [25, с. 418]. У 1767 р. Ф. Кониський у складі шляхетства Ніжинського і Батуринського повітів брав участь у виборах депутата до Комісії по розробці проекту нового Уложення. Разом з іншими учасниками зібрання 1 травня 1767 р. хорунжий підписав наказ депутату Г. Долинському, котрий, зокрема, містив пункт щодо відновлення гетьманства. Після того, як генерал-губернатор Лівобережної України П. Рум'янцев визнав вибори незаконними і змусив делегатів від шляхетства підписати наказ своєму ставленику Л. Селецькому, Ф. Кониський разом з іншими делегатами відмовився це зробити, за що зазнав судового переслідування. На підставі рішення військового суду, затвердженого Малоросійською колегією, він був засуджений до смертної кари. Проте після повторного розгляду справи в Сенаті вирок був замінений на позбавлення чину, а згодом Ф. Кониський разом з іншими учасниками процесу був повністю виправданий [22, с. 167, 174, 184, 185, 196, 201]. Згодом йому було повернуто військовий чин. У 1784 р. у підданстві хорунжого перебували 20 посполитих селян у Березнянському повіті Чернігівського намісництва [25, с. 418].

Його двоюрідний брат Павло Йосипович у 1739 р. на підставі атестату, виданого генеральним писарем М. Турковським, був прийнятий на службу канцеляристом Генеральної військової канцелярії [15, арк. 22 зв.; 27, с. 264]. 18 червня 1763 р. він отримав чин військового товариша, у 1773 р. виконував обов'язки комісара Іваницького комісарства у складі Прилуцького полку, а 18 грудня 1779 р. отримав чин бунчукового товариша [18, с. 420; 19, с. 179; 25, с. 418]. П. Кониському належав маєток і 6 дворів посполитих селян у с. Кропивному Красноколядинської сотні Прилуцького полку [21, с. 260, 261].

Син священика Йосип Федорович Кониський завдяки одруженню на дочці охочекомонного полковника Карпа Карповича Часника увійшов до складу старшини компанійських полків. У 1746 р. він посів уряд писаря, а в 1756 р. – обозного 3-го компанійського полку Гната Часника. Під час Семилітньої війни у 1760 р. Й. Кониський брав участь у поході до Пруссії [18, с. 420; 25, с. 419]. Після виходу у відставку обозний проживав разом з родиною у с. Комарівці Першої полкової Ніжинської сотні і входив до складу місцевого шляхетства [1, арк. 85 зв.]. Під час епідемії чуми, яка охопила територію Гетьманщини на початку 1770-х рр., Й. Кониський на підставі ордеру Ніжинської полкової канцелярії у червні 1772 р. був призначений наглядачем над протиепідемічними вартами у Першій полковій Ніжинській сотні [3, арк. 198–198 зв.]. Проте, як впливало з рапорту сотника Попівської сотні Я. Володьковського до Ніжинського повітового предводителя дворянства від 10 вересня 1772 р., обозний повсякчас вимагав збільшення кількості козаків на протиепідемічних постах, але насправді використовував їх для виконання різних робіт у власному господарстві. Відтак Я. Володьковський змушений був просити предводителя дворянства про звільнення Й. Кониського від виконання обов'язків наглядача [2, арк. 1–1 зв.]. Проте обозний і надалі продовжував керувати виконанням протиепідемічних заходів. З його рапорта до предводителя дворянства, датованого 20 травня 1773 р., впливало, що у Першій полковій Ніжинській сотні під його керівництвом були належним чином дотримані усі рекомендації щодо запобігання розповсюдження хвороби, що призвело до відсутності нових випадків захворювання на чуму серед місцевого населення [4, арк. 10–10 зв.]. Наприкінці XVIII ст. у підданстві Й. Кониського перебували 35 посполитих селян у населених пунктах Борзенського і Березнянського повітів Чернігівського намісництва [18, с. 420].

З представників наступного покоління роду військову службу у складі козацької старшини Ніжинського полку продовжив Пилип Павлович Кониський, котрий 22 березня 1784 р. при виході у відставку

отримав чин військового товариша. Син компанійського обозного Іван Йосипович Кониський народився у 1742 р., вступив на службу в 1759 р. на посаді військового канцеляриста, а в 1772–1780 рр. Посідав уряд ніжинського полкового осавула. Під час російсько-турецької війни у 1773–1774 рр. він командував загоном козаків Ніжинського полку. Після ліквідації полково-сотенного устрою І. Кониський отримав звання майора, а на цивільній службі обіймав посаду засідателя Борзенського повітового суду [18, с. 420; 25, с. 420]. У підданстві осавула у 1782 р. перебували 100 посполитих селян у населених пунктах Борзенського і Березнянського повітів Чернігівського намісництва [16, арк. 2 зв.], а в 1788 р. – 198. Дружиною І. Кониського була дочка сотника Дівицької сотні Ніжинського полку Наталія Петрівна Борсук. Решта представників цього покоління роду Кониських перебували на військовій, цивільній та духовній службі [18, с. 420; 25, с. 419–420].

У зв'язку з остаточною ліквідацією Української козацької держави та її інтеграцією до складу Російської імперії родина Кониських, як й інші представники козацько-старшинської спільноти, включилася у процес отримання російського дворянства. "Отримавши титули дворян, корпоративне самоврядування та легалізацію панщини, українська шляхта усвідомила ті переваги, які несе з собою новий лад. Опір – у будь-якому випадку – містив у собі значний ризик. Справа полягала не лише в можливості переслідувань ... будь-яка нерозважливість в такий відповідальний час могла вплинути на визнання рангу або отримання офіційної посади", – слушно зауважив з цього приводу З. Когут [17, с. 209].

У 1782 р. у списках шляхетства Борзенського повіту Чернігівського намісництва згадувалися полковий осавул І. Кониський та абшитований компанійський обозний Й. Кониський [16, арк. 2 зв., 3]. Подальше втілення у життя провінційної реформи змусило імперську владу визнати за українською шляхтою право на дворянство. Статут для губерній вимагав запровадження дворянського контролю над адміністративною діяльністю. Урядовці Гетьманщини, які продовжували службу, отримали імперські ранги, що автоматично означало надання дворянства. Представники шляхти, які не перебували на державній службі, повинні були доводити своє шляхетне походження [17, с. 209].

У 1784 р. Й. Кониський подав до Чернігівської дворянської депутатської комісії докази шляхетного походження роду, а саме універсали гетьмана Д. Апостола і ніжинських полковників Л. Жураковського та І. Хруцова щодо надання представникам родини маєтностей у Ніжинському полку. На підставі розгляду цих документів комісія

ухвалила рішення про nobilitацію роду Кониських і внесення його представників до 6-ї частини Родовідної книги дворянства Чернігівського намісництва [7, арк. 36 зв.; 11, арк. 9 зв.; 12, арк. 165 зв.].

У 1785, 1798 і 1808 рр. у списках дворян Ніжинського повіту згадувався син полкового хорунжого колезький реєстратор Іван Федорович Кониський, котрий разом з дружиною дочкою ніжинського полкового писаря Івана Тихоновича Марією і дітьми проживав у с. Переходівці Ніжинського повіту [5, арк. 1 зв. – 2; 6, арк. 217 зв. – 218; 9, арк. 25]. Серед дворян Ніжинського повіту у 1806–1807 рр. згадувалися також його брати Федір, котрий мав чин прапорщика, і Михайло [8, арк. 4, 14 зв.]. Син прапорщика Антон Федорович Кониський у 1809 р. отримав від Ніжинського повітового предводителя дворянства М. Почеки свідоцтво про його законне походження від полкового хорунжого Ф. Кониського і визнання за ним дворянських прав [10, арк. 25 зв.].

У першій половині XIX ст. частина нащадків козацької старшини змогла підтвердити за собою дворянські права завдяки перебуванню на військовій або цивільній службі. Можливості для nobilitації розширилися під час війн, котрі Російська імперія вела у першій половині XIX ст. [17, с. 224]. Зокрема, онук ніжинського полкового осавула штабс-капітан Олексій Євтихійович Кониський здобув дворянство завдяки перебуванню на військовій службі, а відтак разом з нащадками був внесений до 2-ї частини Родовідної книги дворянства Чернігівської губернії [23, с. 258]. Онук полкового хорунжого відставний штабс-ротмістр Яків Романович Кониський був nobilitований на підставі ухвали Герольдії від 30 грудня 1844 р. і разом з нащадками внесений до 3-ї частини Родовідної книги дворянства Чернігівської губернії [24, с. 144].

Отже, родина Кониських відіграла помітну роль у суспільно-політичному житті Української козацької держави. Її представники перебували у складі Ніжинської полкової, сотенної, неурядової та компанійської старшини, урядовців Ніжинського магістрату та на духовній службі. Вони вирізнялися достатньо активною участю у військових кампаніях, адміністративному та суспільному житті і здобули певні маєтності. Наприкінці XVIII ст. рід Кониських був nobilitований, а протягом першої половини XIX ст. деякі його представники завдяки особистим заслугам змогли підтвердити свої дворянські права.

Література

1. Відділ забезпечення збереженості документів Держархіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 343, оп. 1, спр. 4 (Списки служилых и неслужилых дворян Нежинского уезда). 1772 г. 216 лл.

2. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 5 (Рапорты смотрителей и войсковых канцелярий о заразных заболеваниях в Нежинском уезде). 22 августа – 10 сентября 1772 г. 9 лл.

3. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 6 (Рапорты смотрителей, журнальные постановления о представлении сведений об инфекционных заболеваниях). 31 марта – 22 августа 1772 г. 446 лл.

4. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 7 (Рапорты смотрителей о соблюдении предосторожностей от заразных болезней). 11 февраля – 20 мая 1773 г. 14 лл.

5. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 44 (Формулярный список дворянина Конисского). 1785 г. 2 лл.

6. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 52 (Формулярные списки дворян Нежинского уезда). 1798 г. 327 лл.

7. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 68 (Формулярные списки дворян Нежинского уезда). 1803 г. 177 лл.

8. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 102 (Списки дворян Нежинского уезда, служивших в земском войске). 1806 г. 55 лл.

9. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 130 (Рапорты, сообщения и списки дворян Нежинского уезда, которые имеют право избирать и быть избранными в дворянское собрание) 10 апреля – 12 июня 1808 г. 27 лл.

10. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 158 (Прошение дворян Нежинского уезда о выдаче свидетельств о дворянском происхождении и свидетельства к ним). 1809 г. 32 лл.

11. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 188 (Формулярные списки дворянчиновников). 1811 г. 91 лл.

12. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр. 191 (Формулярные списки дворянчиновников). 1811 г. 181 лл.

13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАН України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. І, спр. 57325–57343 (1. Именной список старшины: генеральной, полковой, бунчуковых и значковых товарищей. 2. Опись пожитков и недвижимого имущества графа Разумовского. 3. Список малороссийских чинов с показанием количества принадлежащих им крестьянских дворов. 4. О скупке казачьих грунтов нежинским полковником И. Хрущевым. 5. Отрывки из следствия над генеральным писарем Безбородьком по допросу Купчинского о взятках). 1740 г. – 1751 г. Оригиналы и копии, 427 лл.

14. ІР НБУВ, ф. І, спр. 58241 (Перечневые табели (ревизии, реестры) о жителях Нежинского полка (бунчуковых, значковых товарищах, козаках, их подсоседках и посполитых), составленные по сотням и отдельным селам). 1736 г. 574 лл.

15. ІР НБУВ, ф. І, спр. 60378 – 60436 (Указ Сената Новгород-Северскому наместническому правлению о представлении в герольдмейстерскую контору сведений о дворянах и чиновниках. Ведомости о казацкой старшине, бунчуковых товарищах, дворянах и чиновниках Черниговского и Новгород-Северского наместничеств, о личном составе полков с указанием прохождения службы, участия в походах и о наличии у них недвижимого имущества). 1739 г. – 1789 г. 363 лл.

16. ІР НБУВ, ф. І, спр. 66706 – 66718 (Рапорты и списки, поданные графу Румянцеву-Задунайскому о проживающем шляхетстве в уездах: Борзенском, Гадяцком, Черниговском, Нежинском, Прилуцком и др.). 1782 г. 57 лл.
17. Когут З. Російський централізм і українська автономія: ліквідація Гетьманщини / З. Когут. 1760–1830. – К. : Основи, 1996. 299 с.
18. Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини : енциклопедія / В. В. Кривошея. – К. : СтилоС, 2010. – 792 с.
19. Кривошея В. В. Неурядова старшина Гетьманщини / В. В. Кривошея, І. І. Кривошея, О. В. Кривошея. – К. : СтилоС, 2009. – 432 с.
20. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления / А. Лазаревский. – К. : Типография К. Н. Милевского, 1893. – Т. 2. Полк Нежинский. – 522 с.
21. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления / А. Лазаревский. – К. : Типография К. Н. Милевского, 1902. – Т. 3. Полк Прилуцкий. – 426 с.
22. Максимович Г. А. Выборы и наказания в Малороссии в Законодательную Комиссию 1767 г. / Г. А. Максимович. – Нежин : Типо-лит. "Печатник" бывш. Меленевского, 1917. – Ч. 1. Выборы и составление наказов. – X; IX; 332 с.
23. Милорадович Г. А. Родословная книга черниговского дворянства / Г. А. Максимович. – СПб. : Санкт-Петербургская Губернская типография, 1901. – Т. 1. – Ч. 1, 2. V; 114; 646 с.
24. Милорадович Г. А. Родословная книга черниговского дворянства / Г. А. Милорадович. – СПб. : Санкт-Петербургская Губернская типография, 1901. – Т. 2. – Ч. 3, 4, 5, 6; 406; 33; 316; СІХ с.
25. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К. : Типография тов-ва Г. Л. Фронцевича и К^о, 1910. – Т. 2. – 720 с.
26. Обрання Кирила Розумовського гетьманом [публікація В. Сергійчука] // Київська старовина. – 1993. – № 2. – С. 52–61.
27. Панашенко В. З історії національних державних інституцій: Генеральна військова канцелярія / В. Панашенко // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.: політика, ідеологія, військово мистецтво : збірник статей. – К. : Генеза, 1998. – С. 252–276.
28. Реєстр козацької старшини 1744 року [публікація В. Сергійчука] // Київська старовина. – 1992. – № 5. – С. 19–24.
29. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 64, оп. 1, спр. 502 (Справа про суперечку за землю біля м. Івангород між козаками Карбаном Семеном і Оношкою Іваном). 22 вересня 1752 р. – 29 вересня 1762 р. 64 арк.
30. ЦДІАК України, ф. 64, оп. 1, спр. 503 (Ордер полкової ніжинської канцелярії івангородському сотнику Кониському про звільнення у відставку за хворобою сотенного хорунжого Дмитра Могили і призначення замість нього козака Малюги Івана). 25 вересня 1759 р., 1 арк.